

Opponensi vélemény

Pollmann Ferenc

A régi Magyarország utolsó háborúja c. akadémiai doktori értekezéséről.

A magyar történelemszemlélet 1960-as évektől kibontakozó hosszú átalakulási folyamatában fokozatosan jutott érvényre a nemzetállami szempontok kizárólagosságának meghaladása. A dualizmus korának számos átfogó magyar történeti kérdéskomplexuma között éppen a világháború monografikus igényű feldolgozása az a terület, amely – még kifejezetten nemzeti szempontokra ügyelő ábrázolás esetén is - a legkevésbé tekinthetett el a multinacionális államalakulat egészének összefüggésrendszerében való vizsgálattól, az egyetemes szempontok és bizonyos transznacionális követelmények érvényesítésétől. Az akadémiai doktori cím elnyeréséhez benyújtott munka ennek jegyében hadtörténeti vonatkozásban alkalmazta a komplex megközelítést egy objektív összkép megalkotásának szándékával, amelyhez a pályázó több évtizedes kiterjedt hazai, osztrák és szerb levéltári forrásokon alapuló rész kutatásaival tárt fel alig ismert összefüggéseket, helyezett új megvilágításba katonai döntéshozókat és hadászati eseményeket, továbbá módszeresen bővítette nemzetközi szakirodalmi tájékozottságát. Hadtörténeti témaválasztásai, kutatási érdeklődésének személyekhez és földrajzi helyszínekhez kötődései látszólag csupán a magyar vonatkozású, új ismereteinket gyarapították, amelyek azonban eddig jórészt érintetlen forrásbázisuk révén számos egyéni meglátással, részlettel gazdagították a nemzetközi világháborús historiográfiára épülő kötet történeti értékelését. Ahol a pályázó ilyen előmunkálatokat végzett, vagy azok már korábban a rendelkezésére álltak, az általa írt alfejezetek közül szinte mindegyik a könyv kifejezetten jól sikerült részei közé tartozik. Például a világháború történetével foglalkozó modern magyar kutatás nemzetközi trendekhez kapcsolódó első jelentős igazodási törekvése, még a német Fritz Fischer módszertani-tematikai újításaitól inspirálva alkotott maradandót a magyar hadicélok rekonstruálásával. Ezeket a szerző szervesen egészítette ki az osztrák-magyar Albánia projekt feltárásával és határozta meg annak jelentőségét a Monarchia balkáni hatalompolitikai célkitűzéseinek és hadászati gyakorlatának rendszerében. Ennél azonban már nem lépett tovább, s így a kötetben az osztrák-magyar hadicélok területi vonatkozásokra korlátozott precíz leírása, a szerb territórium annektálásáról való lemondás, a bolgár expanzió elősegítése Szerbia rovására és az albán etnikumot egyesítő állam létrehozása, azért keltett mégis némi

hiányérzetet, mert a defenzív német dimenzió, a Monarchia szövetségi alárendelődésének elkerülését célzó stratégiai törekvés már nem kapott kellő súlyt a koalíciós hadviselés következményeinek elemzése során. Egyébként a Németországgal való egyenrangú háborús együttműködés hármaskövetelményét, - a szövetségi egymásrautaltság elvének elismertetését, a Monarchia nagyhatalmi presztizsének megóvását és integritásának sértetetlen fenntartását a német stratégiai tervezés olasz területi és román nemzetiségpolitikai engedménypolitikájával szemben - éppen a magyar miniszterelnök, Tisza István fogalmazta meg és képviselte nagy határozottsággal a háború első két évében Berlinben és a német főhadiszálláson folytatott bilaterális koordináló tárgyalásain. Ezeknek a problémáknak ha nem is a teljes kifejtése, de legalább hangsúlyos exponálása így módon eleve cáfolja a könyvről megjelent egyik bírálóknak az erősen kérdéses végkövetkeztetését, amely a Monarchiától és Magyarországtól egyszerűen elvitatta a szövetségi rendszeren belül elkülönülő háborús célkítúzéseinek jelentőségét, s a végkifejletből ítélve, csupán a császári Németország által kiosztott engedelmes alattvalói szerepét tartotta relevánsnak. Ettől a megközelítéstől természetesen eltérőek az opponens kritikai megjegyzései, aki a kötet kronologikusan tagolt, logikusan felépített tematikai egységei közül rendszerint inkább azokat találta érdemesnek kiegészíteni vagy megállapításait vitathatónak minősíteni, amelyek vagy a kettős monarchia államjogi helyzete, kormányzati sajátosságai figyelembevételének bizonyos fokú mellőzésével hozhatók összefüggésbe, vagy a szakirodalmi munkák egyoldalúan szelektív kiválasztására vezethetők vissza.

A békétől a világháborúig vezető utat tárgyaló bevezetésben elsősorban háborús döntés problémája sorolható ebbe a kérdőjeles kategóriába. Ezt a sorsdöntő eseményt a könyv lényegében két markáns személyiség álláspontjának szembesítésével, a preventív háború megszállottjának joggal aposztrofált vezérkari főnök, Franz Conrad von Hötzendorf és a háborús döntés ellen a közös minisztertanácsban mindenkivel szembeszegülő magyar miniszterelnök, Tisza István párviadalaként vázolta fel. Mellettük teljességgel elsikkadt felségjogai révén a külpolitikai döntéshozatal legfontosabb meghatározó tényezője, az agg uralkodó személye, aki a Szerbia elleni katonai fellépéshez szükséges német támogatás megszerzését szolgáló diplomáciai misszió Berlinbe küldésével közvetlen tanácsadói szűk körében választotta a háborús opciót, lényegében teljesen mellőzve a parlamenti felelősséggel bíró kormányzati tényezőket. Az un. Hoyos misszió történetének publikálásával Fritz Fellner osztrák történész már közel félévszázada kimutatta Ausztria-Magyarország és személyesen Ferenc József felelősségét a háború előidézésében, s ez elsősorban Manfred Rauchensteiner

magisztrális monográfiájának első és újabb bővített kiadása révén teljesen elfogadottá vált az osztrák történetírásban. Noha a szerző korábbi tanulmányaiban egyértelműen tanúbizonyságot tett Fellner eredményeinek historiográfiai jelentősége mellett, jelen munkája irodalomjegyzékében még az osztrák történész neve sem fordul elő, de úgy hiszem, Ferenc József júliusi válság alatti ténykedése elmaradt bemutatására nem lehet elegendő ez az indoklás. Minden esetre ezzel az eljárásával a szerző a megszokott történetírói felfogás vágányára terelte Tisza István háborús fordulatának magyarázatát is, s azt lényegében a külső, német tényezők széles skálán variálható befolyásának tulajdonította. A diplomáciai iratokkal szemben többek által előnyben részesített Burián-napló adatai viszont inkább arra utalnak, hogy háborúellenes álláspontja radikális megváltozásában sokkal jelentősebbnek bizonyult Tisza dinasztikus lojalitása, Ferenc József háborús döntéséhez kiszámított feltételekkel való igazodása, amellyel tudatosan megerősítette hatalmi súlyát a Monarchia kormányzati struktúrájában. Egyfelől ennek révén kapta meg az uralkodói jóváhagyást a júliusi válság idején az általa fontosnak tartott, a háborús kockázatot mérséklő járulékos intézkedések megtételéhez. Ezek között az első helyen az ultimátum elküldését előkészítő, a szerb területek annektálását kizáró közös minisztertanácsi határozat meghozatala szerepelt, amelyhez – diplomáciai jelentőségét messze túlbecsülve – Tisza egyenesen a konfliktus lokalizálását, Oroszország háborútól való távoltartásának a reményét fűzte. Ha az összefüggéseket nem is, ezt a végredményt a szerző is pontosan regisztrálta. Másfelől dinasztikus lojalitása révén a napi rendszerességgel megkapott diplomáciai információk birtokában intézményesítette külpolitikai befolyását, amellyel nem csupán a kiegyezési törvényben biztosított ellenőrzést és a konszenzuskeresést gyakorolta, hanem kezdeményezéseivel a döntéshozatal megkerülhetetlen tényezőjévé lépett elő. Harmadrészt az uralkodóhoz fűződő bizalmi viszonya tette lehetővé számára a stratégiai tervezés és hadműveleti végrehajtás során a magyar szempontok alkalmi képviselését, valamint a polgári kormányzat és a katonai vezetés közötti rendszeres kommunikáció megkísérlését. Ennek kapcsán a benyújtott munkának pontosan ezt további hiányosságát kell észrevételeznünk, hogy a mind a legfelsőbb hadúr – életkoránál fogva természetesen erősen behatárolt - szerepe és tevékenysége, mind a polgári kormányzat és a katonai vezetés viszonyának problémái szinte teljesen hiányoznak a katonai fejezetekből.

A monográfia hadtörténeti törzsanyagához választott hagyományos rendező elv, a katonai konfrontáció naptári évekre bontása és a frontok földrajzi tagolása időben és térben jól áttekinthetővé tette az öt mozgalmas esztendő kontinenseket érintő hatalmas

információtömegét. Az viszont kétségtelen hátrányt jelentett, hogy ebben a struktúrában nem mindig sikerült optimálisan megoldani, sőt többször el is maradt az egyes frontok közötti kölcsönhatások megjelenítése, az éveket átívelő folyamatok elemzése. Az idő- és földrajzi határokon átnyúló összefüggések tudatos vizsgálatának hiánya különösen a könyv első felében észlelhető, míg az utolsó két háborús esztendőben a hatalmi tömbök egyre több területen összezáró szembeállása és leplezetlen hegemon törekvései könnyítették meg valamennyi hadszíntéren a végleges döntést kikényszerítő, a háború befejezéséhez vezető katonai műveletek egységes szempontok szerinti, kiegyensúlyozott bemutatását.

A hadtörténeti feldolgozást stílszerűen a békebontó kettős monarchia szomszédos kihívója ellen indított hadjárataival nyitotta meg a monográfia. A balkáni fronton folyó hadviselés első évét Potiorek háborúja cím alatt a összegző tematikai egység a kötet kiemelkedően színvonalas fejezete, amelyben szerző saját részkutatásainak eredményeit sikeresen szintetizálta a vitatott hadvezér osztrák életrajzi monográfiájának, továbbá a jugoszláv/szerb és az angol nyelvű szakirodalom megállapításaival. Kiegészítésül csak egyetlen olyan vonatkozást említenék, ami a magyar miniszterelnök katonai téren érvényesülő befolyásának vele kapcsolatban alig ismert esetét világítja meg. A világháború centenáriuma Bosznia-Hercegovina tudományos akadémiaja némi identitásépítő szándékkal tematikus forráskiadványban jelentette meg katonai funkciói mellett a helyi kormány vezetőjeként kormányzó politikus tábornok 1911-1914 közötti személyes följegyzéseit. A rendkívül adatgazdag forrásanyagból többek között Potiorek tevékenységének a boszniai politikai kultúra fejlődését elősegítő, eddig szinte soha nem említett pozitív mozzanata, az annexió után bevezetett alkotmányosság és a parlamentarizmus működőképességének a megteremtése rajzolódott ki. A tartományi önállóságot erősítő tábornokot a boszniai politika alakításából az Aehrenthal halála utáni kormányátalakulással kiszorult Burián István és Thallóczy Lajos természetes szövetségesnek tekintette az ottani magyar gazdasági befolyás kiépülését recentralizációval korlátozó új közös pénzügyminiszter, Leon Bilinski ellensúlyozására. Potiorek különösen Thallóczyval állt a háború alatt is folyamatos informális kapcsolatban, akinek közvetítésével és tájékoztatásai alapján katonai kudarcai ellenére is a leváltásáig mindvégig számíthatott Tisza megértő támogatására.

A világháború három nagy frontjának katonai műveleteit, stratégiai folyamatait meggyőző elméleti felkészültséggel elemző, szakszerűen leíró fejezetekből – különösen 1914-15-ben – miként általánosan már korábban is utaltam rá, csak fragmentáltan olvashatók ki a kétfrontos háború Monarchiát és Magyarországot érintő politikai következményei.

Adatgazdaságával kiemelkedik a német stratégiai alapkoncepció, a Schlieffen-Moltke felvonulási tervezés – a német főerők Franciaország gyors legyőzését biztosító nyugati összpontosítása és annak sikeréhez az orosz katonai túlerő időleges osztrák-magyar feltartóztatása – lehetséges forgatókönyveinek a részletes bemutatása, mert ennek a haditervnek még a genezisést is bőségesen dokumentálták a kötet a retrospektív betétei és a nemzetközi historiográfia újabb eredményei. A német villámháborús stratégiát megghiúsító 1914 szeptemberi marnei francia győzelem átfogó hatásvizsgálatának viszont a nyomát sem találtuk a kötetben, pedig ez döntően befolyásolta a keleti fronton a túlerőben levő orosz hadsereggel veszteséges feltartóztató csatákat vívó osztrák-magyar haderő helyzetét. A két szövetséges között komoly feszültséget váltott ki, hogy az eredeti haditervtől eltérően a nyugati frontról való átcsoportosítás helyett a német vezetés 1914 őszétől nagyszabású dél-keleti frontnyitással, a török hadbalépést támogató román csatlakozás áttételén keresztül közvetett módon tervezte a galíciai orosz offenzívát lefékezni, a Monarchiára nehezedő nyomást mérsékelni és változatlanul fenntartani a német haderő támadó aktivitását a nyugati hadszíntéren. Ez az elképzelés a török hadüzenettel részben meg is valósult, de ennek a keleti frontot érintő pótlék jellege a könyvben már nem kapott hangsúlyt. A gyors nyugati győzelemre épülő keleti offenzívát feltételező Schlieffen-terv kiváltására keletkezett stratégiai elgondolás, amelyet a szakirodalom főként Arthur Zimmermann külügyi államtitkár és a katonai vezetők közül Hindenburg tábornagy és környezetével kapcsolt össze, Marne után hosszú hónapokig prioritást élvezett a német politikában, amelyet II. Vilmos is támogatott. Ennek szellemében a keleti front erőviszonyainak további javítása végett formálisan a központi hatalmak szövetségi rendszerébe tartozó Románia háborúba lépésének elérésére lebegtette tartósan a német diplomácia Bukarestben – az orosz ajánlatokat is túllicitálva – a román etnikai állomány egészének nemzeti integrációját átfogóan elősegítő, többet ígérő jövő perspektívát. Ez egyfelől tartalmazta a magyarországi románoknak kedvező jogkiterjesztést, az autonómia távlati kiépülésének esélyét, s nem zárta ki a Monarchiát érintő román területi kompenzáció, főként Bukovina átengedésének lehetőségét, másfelől Oroszország legyőzése után kilátásba helyezte a Besszarábiával való egyesülést. Románia fontosságát a német stratégiai számításokban világosan jelezte Bethmann-Hohlweg kancellár és a keleti német hadseregcsoporthoz főparancsnoka, Hindenburg tábornagy 1914 novemberi szokatlan személyes intervenciója, hogy a budapesti kormány a közös háború sikere érdekében maximálisan elégítse ki magyarországi románok nemzeti igényeit. A kialakult német-magyar diplomáciai polémia csak egy szűk szeletét képezte a kettős szövetségen belül felhalmozódott feszültségnek, amelynek forrását az osztrák-magyar hadvezetés égető problémája, a galíciai

orosz túlerő leküzdéséhez nyújtott csekély német támogatás képezte. Végző soron a román hadbalépés kikényszerítésére irányuló német törekvés teremtette meg annak feltételét, hogy közös külügyminiszter helyett egyre inkább a magyar miniszterelnök került kulcspozícióba a német kapcsolatok kezelésében.

Tisza szokatlan diplomáciai megbízatásaiban a németekkel való tárgyalásokra az uralkodói bizalom, a személyi képesség, a magabiztos elhivatottság mellett az a dualista külpolitikai hagyomány is érvényesült, hogy egy magyar politikus a németekkel szemben eredményesebben képviselte a Monarchia érdekeit, mint az osztrák-német külügyi hivatalnokok, akiket megbénított a kishitűség, az erősebb testvér iránti tekintélytiszteltet. A közvetlen tárgyalásaira kifejezetten a keleti fronttal kapcsolatos nézetkülönbségek miatt került sor, amelynek során olyan prominens katonai vezetővel is eszmét cserélt mint Erich von Falkenhayn vezérkari főnök, ezért a világháborúval foglalkozó magyar munkában indokolt lett volna ennek feldolgozása, vagy legalább említése. A szerző mentségére el kell mondanom, hogy különösen az 1914 novemberi tárgyalásainak forrásadottságai erősen hiányosak, a szelektív iratkiadások egyenesen félrevezetőek. Egyrészt a külügyi levéltárban Bécsben erről az útról jórészt csak üres palliumok találhatóak, így ennek jelentőségével sem az osztrák, sem a nemzetközi történetírás érdemben nem foglalkozott. A magyar akadémiai iratpublikációból pedig még 1926-ban utólag eltávolították a tárgyalások már kinyomtatott emlékeztetőjét, mert a forrás nem felelt meg a német szövetségesi hűséget és a hadisarc nélküli békét megtestesítő kanonizált Tisza-kép kívánalmainak. A tárgyalásoknak ezt a Tisza által papírra vetett eredeti kulcsdokumentumát ismereteim szerint eddig Hanák Péter és Vermes Gábor használta. Az előbbi csupán az olasz vonatkozásokat emelte ki belőle, az utóbbi Tisza külpolitikai eredményei mellett a katonai összefüggésekre, különösen a galíciai orosz haderő viaszorítására irányuló német-osztrák-magyar támadó fellépés melletti érvelésére, már nem fordított figyelmet.

Másfelől azt is szükséges hangsúlyozni, hogy a berlini úttal szerzett presztízs-növekedése szoros összefüggében állt az 1915 elején bekövetkezett külügyminiszterváltással, amely azonban korántsem olyan egytényezős esemény, ahogy azt Tisza kiadott feljegyzései alapján a könyv mindkét szerzője állította. A Monarchia csapatainak a hiányzó német támogatás nélküli szorongatott helyzete a keleti fronton, a Potiorek-offenzívák veszteségei és kudarca Szerbia ellen, továbbá a német követelés ismételt felújulása az Olaszországnak teendő területi engedmények miatt 1914 december végén a megegyezésses béke mérlegelésére készítette a külügyminisztérium egyik legfontosabb

döntéselőkészítőjét, gróf Forgách János politikai osztályfőnököt, aki erről sikerrel győzte meg Berchtold külügyminisztert, s elképzeléséről Tiszát is részletesen tájékoztatta. Ezzel kapcsolatos emlékiratát Fritz Fellner tette közzé, mint egy teljesen egyéni akció, a háborút elődéző fiatal diplomaták kiábrándulásának dokumentumát. Ezzel szemben a vonatkozó magyar forrásokból, amelyek közül további rendkívül fontos Tisza-levelek szintén kimaradtak összes iratainak kiadásából, a megegyezéssel béke szükségességét valló, jórészt magyar nemzetiségű külügyi tisztviselők és diplomaták álló csoport aktivizálódása bontakozott ki, amelynek Forgách mellett a másik kezdeményezője, a nagytekintélyű tapasztalt konstantinápolyi nagykövet, Pallavicini János örgróf volt. Buriántól eltérően Tisza kezdetben egyetértett a békekezdeménnyel, mert ő is azon a véleményen volt, hogy Oroszország ellen magára hagyott Monarchia 1915 tavaszánál tovább nem képes viselni a háború terhet, s rendkívül nyomasztotta a keleti fronton állandósult orosz erőfölény hatására az összehangolt olasz és román támadás veszélye. A megegyezés béke előkészítését elfogadó álláspontját végül annak hatására vizsgálta felül, hogy tudomására jutott Ferenc József elutasító véleménye az egész akcióról, különösen a békekísérlethez felhasználni kívánt olasz közvetítésről, ill. az Itáliának való területátengedés fontolgatásáról. Tisza ekkori véleményváltozásának, éppúgy mint a júliusi válság idején, a dinasztikus lojalitás a fő mozgatója, s mint a monarchikus becsület védelmezője Ferenc József mentalitásához, elvárásához igazodva kezdeményezte a külügyminiszeri személycserét, hogy változatlanul biztosítsa a külpolitika és a katonai stratégia személyéhez kötött befolyását. 1915 első hónapjaiban maximálisan kihasználta ezt a lehetőséget. A szerző által Buriánnak tulajdonított elhibázottan keményvonalas olasz tárgyalásvezetés szinte minden részlete Tisza ötlete volt, s az 1915 januári külpolitikai irányvétel alátámasztására Berchtoldtól kapott katonai információkat a kárpáti téli hadjárat teljes politikai fedezésével viszonyította. Szinte teljesen ismeretlen viszont ebben az időszakban Forgách Jánossal változatlanul ápolt bizalmas kapcsolata. Ennek az lett a végső következménye, hogy a téli hadjárat eredménytelensége, hatalmas embervesztései és az egyre fenyegetőbb olasz hadüzenet miatt Forgách információi és érvelése alapján 1915 április végén már Tisza kezdeményezte a megegyezéssel béke diplomáciai előkészítését, amely a keleti frontra történt - általa még csak nem is sejtett - német erőátcsoportosítás folytán, a gorlicei áttörés meglepő sikere miatt veszítette aktualitását.

A világháborús hadszínterek történéseire 1914-15-ben jórészt ismeretlen hazai forrásokból rekonstruált magyar kormányzati reagálások, a külpolitikai aktivitás és a békekezdeményezések indítéka szinte mindenkor a keleti front változó helyzetével állt szoros

kapcsolatban, s a német szövetséges elmaradt támogatása miatti elégedetlenségből táplálkozott. Az ottani hadi események precíz leírását tartalmazó fejezetek azonban nem foglalkoztak az 1914 augusztásától folytatott koalíciós hadviselés koordinációs nehézségeivel, a két szövetséges katonai vezetés közötti feszültségekkel és az ebből eredő következményekkel. Ez annál inkább meglepő, mert már a keleti front történetéről is tekintélyes nemzetközi szakirodalom állt rendelkezésére, amelynek egyik fontos darabjáról éppen a szerző készített recenziót. A kérdés szakértői közül a keleti front történetének első monográfusa, az angol Norman Stone keltett jelentős szakmai visszhangot markáns véleményével, aki szerint az orosz túlerővel szemben magára hagyott osztrák-magyar hadsereg 1915 tavaszára oly mértékben vérzett el Galíciában Németország és Berlin védelmében, hogy utána már csak szövetségesére utalva volt képes nagyobb önálló katonai műveletekre.

Befejezésül még két kisebb tematikus egységhez kívánok rövid megjegyzést fűzni. A román háborús fejezethez nagyon hiányzik a retrospektív történeti bevezető, mert az antant oldalán való hadbalépést megelőző két évben is intenzív magyar-német egyeztetések történtek és különféle alternatívák merültek fel a központi hatalmak Romániához fűződő viszonyának alakításáról.– Munkájának második felében a szerző tartalmas külön fejezetet szentelt az új urakodó és a hadsereg viszonyának, amelyhez egyetlen kiegészítés kívánczik. IV. Károly trónralépése után a magyar háborús társadalmi válság leküzdése és a politikai viszonyok tartós stabilizálása egyik legfontosabb eszközének az általános választójog bevezetését tartotta, amelyet minden eszközzel akadályozott a király által eltávolított korábbi miniszterelnök, Tisza István parlamenti többséggel rendelkező, ellenzékbe szorult egykori kormánypártja. A választójog reform keresztülviteléhez szükséges parlamenti többség megteremtése érdekében az uralkodó 1918 elején szakított a hadsereg egységét mindenek felett őrző dinasztikus hagyománnyal és a háború végére időzítve egy koronatanácson előzetesen hozzájárult a közös haderő dualista elveknek megfelelő kettéosztásához. A háború alatt felhalmozódott társadalmi feszültségek közepette a dualizmus békés évtizedeiben oly vonzó magyar nemzeti követelés teljésítésének viszont már alig volt csillapító hatása és a politikai elit belső erőviszonyait az uralkodó által favorizált választójog támogatására átrendező hatása.

Zárszóként megállapíthatjuk, hogy az első világháború történetét feldolgozó monográfia olyan nyitott, lezáratlan történetírói műfaj, amelynek törzsanyagát folyamatosan lehet új adatokkal és különböző szempontú megközelítésekkel gazdagítani. A magyar és nemzetközi történetírásban általánosan bevett gyakorlat, hogy a sikeres összefoglalókat

bizonyos idő elteltével áldolgozott, bővített változatban rendszerint újra megjelentetik. Pollmann Ferenc az Osztrák-Magyar Monarchia katonai szereplését a központba állító, a négy nyelvű szakirodalom kutatási eredményeinek kritikai hasznosításával teljes nemzetközi áttekintést nyújtó szintézist készített az első világháború hadtörténetéről, amelynek még bizonyára lesz a tudományos teljesítményét és értékeit elismerő újabb kiadása. Abban a reményben, hogy az opponensi véleményben felvetett problémák tisztázása a vitaülésen sikeresen megtörténik, elfogadásra ajánlom Pollmann Ferencnek az akadémiai doktori cím megszerzésére benyújtott munkáját.

Budapest, 2018. május 28.

Ress Imre
a történettudomány kandidátusa